

РЕЦЕНЗИЯ

от доц.д-р Катя Станева, член на научно жури

в конкурс за заемане на академичната длъжност „професор”

по направление 2.1. Филология (Българска литература от Освобождението до Втората световна война – мемоаристика, жанрология, титрология, литература за деца и юноши), обявен от СУ „Св. Кл. Охридски”, ДВ, бр. 33 от 17.04. 2018 г.

Единственият кандидат в конкурса за професор по българска литература от Освобождението до Втората световна война доц. д-р Паулина Теодорова Стойчева завършва специалността „Българска филология” във Факултета по славянски филологии на СУ (1983) с отлично защитена дипломна работа върху проблемите на прехода от стара към нова българска литература, научен ръководител проф. Дочо Леков; под негово ръководство като редовна аспирантка в катедрата – заявител на конкурса – подготвя дисертация на тема „Жанрово формиране и своеобразие на българската белетристика през Възраждането” и през 1992 г. ѝ е присъдена от Специализирания научен съвет по литературознание при ВАК образователната и научна степен *доктор*. В периода 1990 – 1998 г. е хоноруван преподавател по литература на Българското възраждане, българска литература от Освобождението до Втората световна война и литература за деца и юноши, от 1998 г. е щатен преподавател в Катедрата по българска литература. Доцент по Нова българска литература става през 2008 г. с хабилитационен труд на тема „Творчеството на Алеко Константинов в контекста на модерните теории за нацията” (монографичното изследване е публикувано със заглавие „Нацията – копнеж и употреби”, 2010, УИ „Св. Кл. Охридски”).

Научно-изследователският и преподавателският път на Паулина Стойчева е свързан основно с Факултета по славянски филологии; заслужава внимание фактът, че тя не прекъсва връзката със СУ и в периода 1992-1998 г., когато работи като главен асистент по българска литература в Института по библиотекознание и информационни технологии и дори е ангажирана като ръководител на Катедрата по литература и чужди езици (1995-1997 г.) в този институт. Професионалната ѝ биография се гради върху проучвания и лекции с респектиращо широк проблемно-тематичен и литературноисторически обхват. Преподавателската дейност на доц. Стойчева в момента е в пряка връзка с тематиката на конкурса за професор

по професионално направление 2.1.Филология (Българска литература от Освобождението до Втората световна война – мемоаристика, жанрология, титрология, литература за деца и юноши). Тя води основни курсове в бакалавърската степен на две специалности във факултета: лекции по задължителните дисциплини Литература за деца и юноши на студенти първокурсници от специалността Българска филология – редовно и задочно обучение – и по история на българската литература от Освобождението до Втората световна война – при българисти и слависти. Чете и специализирани курсове по проблематиката „Национализъм и литература”, „Пространство и литература” на студенти от магистърските програми „Литературознание” и „Език и културно пространство”. Научен ръководител е на една докторантка, успешно защитила дисертация през 2015 г., ръководи и двама редовни докторанти по нова българска литература към катедрата. След хабилитирането си доц. П. Стойчева участва в множество национални и международни научни конференции. В документацията е уточнено участието ѝ в три международни научни проекта (2011-2013 г.) и ръководството на научен проект „Българските мемоари на XIX век – стратегии на припомнянето” – I и II част (2013, 2015г.), постигнал четливи, значими теоретически и практически резултати, които трябва да бъдат остойностени в настоящата процедура.

В конкурса за професор доц. д-р Паулина Стойчева се явява с монографията „Автобиографията, мемоарите и другите жанрове” и с цялостната си научна продукция след първата хабилитация: 17 научни статии и студии (само две статии са части от монографията); 11 доклада, представени на значими национални и международни научни форуми; с рецензии и становища по процедури за заемане на академични длъжности и по защита на докторантска дисертация върху религиозните мотиви в българските преводи на англоезична белетристика през XIX век.

Централно място в изследванията, които подлежат на остойностяване в настоящата процедура, е отредено на монографията „Автобиографията, мемоарите и други жанрове. „Неповинний българин” на Георги С. Раковски и „Спомени от цариградските тъмници” на Светослав Миларов – жанрови матрици и междужанрови диалози” (София: УИ „Св. Климент Охридски” , 2018, 584 с.). Със своята литературоведска значимост и литературноисторически прецизност това обемно, детайлно и системно проучване на жанровата отличителност на двете творби по

категоричен начин отговаря и на най-високи изисквания и критерии за заемане на академичната длъжност професор в научната област Филология – нова българска литература.

Хабилитационният труд „Автобиографията, мемоарите и други жанрове” явява вяност към изследователските нагласи и теоретичните приоритети от по-ранните занимания на П. Стойчева. Представените за конкурса публикации – в приемствена връзка с научните дирения и резултатите от дипломната работа от 80-те, докторската дисертация от 1992 и първата хабилитация от 2008 г. – открояват характерния за изследователката стремеж към солидна теоретична обосноваост на конкретните ѝ проучвания върху жанровите трансформации на прехода от стара към нова литература, жанровия генезис и развой на белетристичните и художествено-публицистичните жанрове през Българското възраждане, върху границите между модерност и предмодерност, които прекосяват пространствата на своето и чуждото.

Съхраненият и задълбочил се с натрупването на практически опит (при работа със студенти и по научни проекти) интерес към жанрологията, титрологията, литературоведската медиевистика и литературата на XIX век обуславя избора на обект на академичен тип изследване. Несъмнено вниманието към мемоарното и автобиографичното писане заслужава адмиращии; „мемоарните вълни” след знаковите дати 1878, 1944, 1989 си струва да бъдат об-яснявани, остойностявани, всестранно обсъждани от историци, литературоведи, културолози. Но след вложените десетилетни усилия в проучване на проблематиката и на огромния масив от мемоарни текстове, авторката търси разгръщане на изследователските си възможности и амбиции чрез специфициране и пределно усложняване на литературоведското начинание. Встъпителните думи ясно уговарят неговата научна фокусираност: „в тази книга мемоарите и автобиографията представляват интерес като **литературен феномен**, като модел, а не като вписаност в **литературноисторическия процес**... погледът на разработката ще бъде насочен основно не **навън** – към историята, времето и неговото осмисляне, драматизиране, легендаризиране или митологизиране, а по-скоро **навътре** – към спецификата на самия жанр и неговата склонност към *мимикрии*, *хибридност* или *синкретичност*” (с.7).

В ясната и много добре аргументирана концептуална постройка на труда са обособени два равновесни центъра, които опазват доминантни,

непреходни тенденции при конструиране на подобен тип проучвания – обзор на теоретичната литература по темата и детайлни наблюдения върху жанровата насока на мемоарното в текстовете на Раковски и Миларов. Първата част – „Мемоарите, автобиографията и теорията” – очаквано се разломява на две глави, посветени на дебата върху мемоарите и автобиографията като жанр в български и световен литературоведски контекст. В началото са проследени подробно, подборно, хронологично българските критически мнения и оценки върху възрожденската мемоаристика; внимателно (с умело изведени съпоставки и смислови връзки) са коментирани текстове на изтъкнати и по-малко познати литературни историци и теоретици. Главно достойнство на направения обзор е ризоматичното представяне на родната критическа традиция – чути са гласовете на Петър Пешев, д-р Кръстев, Юрдан Трифонов, Михаил Арnaudов, Иван Богданов, Росица Димчева, Милена Беновска, Никола Георгиев, Кирил Топалов, Александър Панов, Светлана Русинова, Николай Аретов, Данчо Господинов, Милена Кирова, Цветан Ракъовски и др., като чрез всяко въведено ново име на изкушен от проблематиката изследовател се добавя шрих към картината на научното усвояване на основополагащия проблемен сплит „Факт и въображение” (използвам заглавието на сб. от 1989). Оказва се, че Тончо Жечев, авторът на „Българският Великден или страстите български”, пристъпва към задълбочено теоретично осмисляне и систематизиране на българското мемоарно наследство в контекста на източноевропейския дебат около „документалните жанрове” чак през 80-те години (и то по повод на мемоарите за антифашистката съпротива – с.99-107). Добросъвестното картографиращо щудиране в тази глава не поставя въпроса „Къде сме ние”, но подсказва отговори, непозволяващи възгордване. Специалистите знаят, че на международни научни форуми чуждестранни българисти и слависти проявяват подчертан интерес към „Житие и страдания грешнаго Софрония” и „Записки по българските въстания”, но не точно към жанровата специфика на емблематичните творби; в този сегмент на проучването – заради техния солиден теоретичен фундамент – са открити наблюденията на белгийския българист Раймонд Детрез върху формата на българската възрожденска автобиография (с.89-96).

По-нататък авторката описва сложния и методологически разноречив европейски и северноамерикански контекст на съвременните автобиографични изследвания, като се позовава на най-влиятелни

представяния на теоретичното мислене върху автобиографията (Джеймс Онли, Сидони Смит и Джулия Уотсън; Жорж Гусдорф, Франсис Харт и др.), предлага систематизация на различните визии и подходи в разбирането на мемоарната и автобиографичната словесност. Не е пренебрегната надеждостта на хронологичния принцип при представяне на идеите на няколко поколения критици. Динамиката в научното поле след 70-те години диктува селективно представяне на ключови теории и автори, групирани около проблемните ядра **автобиографичния Аз и стратегиите на неговото наративно конструиране, наратив и идентичност, преживяно и припомнено, референциалност и фикционалност, памет и наратив**. Като „отправна точка” на обзора и по-общо като фундамент на цялото проучване са привидяни/избрани общофилософски постановки на Вилхелм Дилтяй. Най-голямо аналитично внимание и интелектуална симпатия са отредени на „Преживяването и автобиографията” (с.160-171). Според П. Стойчева „Теоретизирането на учения около смисъла на човешкия живот, както и интересът му към историята като съществен философски проблем, задава своеобразна научна рамка, в която може да бъде вписана интерпретацията на текстове, разказващи за преживяното от личността, от индивида”(с.157). Точно такъв тип текстове са избрани за трактовка в същинската литературноисторическа част на изследването. Неговата основна прицеленост, ясно формулирана във въведението, е да концептуализира автобиографията и мемоарите като явления, проясняващи българския литературен опит при избора на авторефлексивни наративни модели, кодиращи представи за личността („личността в нейната културна легитимност”, с.11). В конкретната работа с литературноисторическия материал продуктивни се оказват както важни постановки на Филип Лежон от „Автобиографичният пакт”, на Жерар Женет от „Фикционалният наратив, фактуалният наратив”, на Пол Джон Ийкън от „Да живееш автобиографично” и „Измислиците в автобиографията”, така и прецизни, убедителни коментари като тези на Сара Хестън върху постмодерното схващане за автобиографията и мемоарите.

При обсъждането на монографията в катедрата споделих, че според мен разгърнатото теоретическо изложение „Мемоарите и автобиографията като жанр – модели и тенденции в теоретичното мислене” има стойността на самостоятелен труд, то разглежда проблематиката през философски, литературоведски, антропологически, когнитивистки традиции и ще се

ползва като фундамент и надежден ориентир за изследователи със сходни научни любопитства.

Информиран и информиращ, обзорът на теоретичния корпус приключва с изработване на компактна работна формула, адекватна на изследователската задача (**„мемоарите и автобиографията ще бъдат разглеждани като наративен жанр, носещ претенцията за достоверност на разказаното** (ако напр. романът създава и презентира „свят”, то мемоарът *претендира*, че *пресъздава* и *репрезентира* „света”), **при който нараторът персонаж заявява себе си като очевидец, участник или поне съвременник на реално случили се събития, превърнати в обект на повествованието”**, с.260).

Още по-впечатляваща е същинската част на труда, която се занимава с литературния материал. Изборът на произведенията е много добре промислен, търсена е близост между двете творби от позицията на теоретичния прочит (настоява се върху тяхната жанрова хибридность и ползването на матрици, определими по-скоро като литературни, недоминирани от „документалното”); литературноисторическата оптика ги определя като принадлежащи към групата на „затворническите мемоари” от XIX в. Те са разгледани детайлно и задълбочено през зададената аналитична призма, на около 300 стр. изследователката обговаря тяхната жанрова направа и жанровата им прагматика. Тази част също е разделена на две симетрични глави.

Интерпретацията на ръкописния текст на Раковски „Неповинний българин” се фокусира първо върху напрежението между фикционалност и фактуалност, провокирано от документално потвърдената несъстоятелност на твърдението на автора, че стоял в затвора **„три и половина цели години”**. Несъмнено хронологията, описанията на разпита (на Сина и Бащата), на обстановката и персонажите, несъвпадането на автор и разказвач, предаването на диалог и т.н. са елементи от художествената структура на замислената като автобиографична незавършена творба. Нейното дописване е разчетено от изследователката като знак за напасване към канон или традиция. В тази глава много добре обоснована, убедително защитена е тезата за съзнателно търсена връзка на „Неповинний българин” с житийното и с евангелското. Трактовката на проблематиката в отделните сегменти намира солидна теоретична опора в литературоведската медиевистика – тук важните имена са А. Гуревич, Рикардо Пикио, Сара Хестън, Кр. Станчев, Кл. Иванова, А. Ангушева, Д.

Господинов, Д. Атанасова. Изведен в реторически силна позиция, финалният фрагмент на тази глава акцентира релевантната на темата проблематика; написаните с размах и вдъхновение страници върху „Мъченическите жития (възникване, същност, модели, функции) и „Неповинний българин” (с.373-414) според мен са несъмнен приносен момент на изследването.

Озаглавяването „Спомени от цариградските тъмници” на Св. Миларов – мемоарите, мелодрамата и приказният наратив” определя интерпретативния фокус на последната глава в унисон с основната изследователска задача, но текстът се занимава и с по-частни въпроси. Представена е интригуващата писателска фигура, почти непозната в публичността днес. Съпоставителен прочит на критическите реакции спрямо творбата (в диапазона Ив. Вазов – Ил. Конев, Св. Игов, Б. Пенчев, Цв. Раковски, Н. Аретов) търси и курсивира нейното жанрово определяне и контекстуализиране. След това изследването се съсредоточава върху детайлна аналитична (и отлична!) работа с паратекстовете, мемоарната рамка, вградените разкази и спецификите на наративната техника, със символиката на имената и числата... Авторката представя изглеждащата самотна в собствения си контекст творба в балкански и европейски препратки, в диалогови отношения с „Декамерон”, „Кентърберийски разкази”, „Хиляда и една нощ”.

Докато пиша рецензията, книжното тяло на монографията се разпадна. Вероятно ще сложа страниците за Миларов в тома „Възрожденски писатели” на П. Динеков – това е оценката ми, изговорена най-лаконично; ще препоръчам на колегата П. Стойчева да направи достойние в е-вариант тази великолепа част от изследването си, иначе портретуването на книжовника и творбата няма да стигне до студенти и по-широка читателска аудитория. Значението на труда, издаден от реномираното издателство на СУ, несъмнено ще се оцени от специализираната публика, към която е обърнат. В настоящия конкурс този труд е достатъчно силен аргумент в подкрепа на исканото научно звание.

Корпусът от текстове, представени за остойностяване в процедурата, включва 17 статии. Те разширяват, обогатяват представата за завидния проблемно-тематичен диапазон на научните интереси и търсения на доц. П. Стойчева и подкрепят досега направените оценки. Към настояването на Сидони Смит и Джулия Уотсън, че идентичността може да се тълкува като

„практика на изразяване”, а субекта като автор на дискурс, който се вмества сред клишираната езикова реалност, ще прибавя обобщението на Норман Холанд за интерпретацията като функция на идентичността, за да курсивирам реалната връзка между говоренето-и-писането, с които от десетилетия доц. Паулина Стойчева се самоопределя и вписва в нашата литературоведска гилдия. Нейното писане е **достолепно, просветено и теоретизиращо.**

Заклучение:

Отличната ми оценка за мащабите и стойността на приносите в обсъждания хабилитационен труд се отнася в още по-голяма степен за цялостната научна продукция на кандидата за длъжността. С пълна убеденост препоръчам на членовете на уважаемото научно жури да избере **доцент д-р Паулина Теодорова Стойчева за професор** по професионално направление направление 2.1. Филология (Българска литература от Освобождението до Втората световна война – мемоаристика, жанрология, титрология, литература за деца и юноши).

5 септември 2018 г .

София

Доц. Катя Станева